

узайтириш, кўсакларни тезроқ тўлиштириш ва янги кўсакларни кўпроқ пайдо қилиш ҳам суғориш сифатига боғлиқ бўлади.

Таъкидлаш лозимки, бу ойда ғўзани жуда чанқатиб ёки ўта кўллатиб ҳам суғориш керак эмас. Чунки ҳар икки ҳолатда ҳам ҳосил элементлари ва тугунчалари тўкилиб кетади ва ғўзанинг вегетатив биомассаси ортиб, сербарг бўлиб қолади, натижада, кўсаклар пўсти қалинлашиб, очилиши кечикиб кетади.

Энг муҳими, тунги суғориш яхши самара беради, шунда ғўза қониб сув ичади, лекин кечалари суғорилаётган далалар назоратсиз қолмаслиги керак ва сувнинг ҳар бир томчисидан тежаб-тергаб фойдаланишга эришиш лозим.

Нотўғри суғоришда далада қандай ҳолат юз беришини яна бир таъкидлаб ўтамиз. Масалан, ғўза жуда чанқатиб қўйилса, гул ва тугунчаларини тўкади, кўсаклари кичраяди, толаси етилмайди, чигити пуч бўлади ва 40-50% ҳосил йўқотилади. Агар ғўза жуда кўллатиб, узоқ вақт эзиб суғорилса, бўйига тез ўсиб, бачкилайди ва ғовлаб кетади ҳамда деярли

барча ҳосилини тўкиб юборади.

Бу даврда ғўзани гектарига 900-1100, кўсаклари пишиб очилиш даврида 700-800 куб/метр сув билан суғориш тавсия этилади.

Август ойида кўсак қурти, ўргимчаккана, ғўза қандаласи, қора шира каби зараркунандалар кўпаяди. Шу сабабали, зарарли ҳашаротларга қарши курашни янада кучайтириш зарур. Чунки озгина эътиборсизлик туфайли тўпланган ҳосилнинг 30-40 фоизи йўқотилиши мумкин.

Зараркунандаларга қарши курашишда биологик кураш усулидан ўсимликларни ҳимоя қилиш илмий-тадқиқот институти олимлари тавсиялари асосида фойдаланиш ижобий натижа беради. Агар ҳашаротлар сони иқтисодий зарар етказиш мезонидан ортиб кетса, тавсия этилган кимёвий препаратларни қўллаш лозим.

Кўсак қурти тухуми ва ёш қуртлари мавжуд майдонларда аввал гектарига 1-2 граммдан трихограмма тарқатилади, сўнгра 3-4 кун оралатиб уч маротаба (биринчиси 1:10, иккинчиси 1:5 ва учинчиси 1:10 нисбатда) 1000-2000 донадан бракон энтомофаги учирилиши тавсия этилади.

Бу йилги шароитда ўргимчаккана тарқалган ерларда акарицидлар билан тизимли ишлов берилиши уларни тезда бартараф этади.

Айниқса, ғўза агротехникасида август ойидаги бепарволик фақат зарар келтиради. Шу сабабли ҳосил тақдири ҳал бўлаётган шу кунларда бундай ҳолатларга мутлақо йўл қўйиб бўлмайди.

Ќўзани август ойида парвариш-лашда юқоридаги ҳар бир агротехник тадбир ўз вақтида ва сифатли ўтказилса, ғўзанинг ривожини янада жадаллашиб, ҳосилига ҳосил қўшилади. Бу ишлар соҳа мутахассисларидан, пахтачилик кластерлари ва фермер хўжалиги раҳбарларидан, сувчию механизаторлардан алоҳида масъулият, ташаббускорлик ва фидойиликни талаб этади. Негаки, пахтачиликда доимий эътибор, ушқоқлик ва бирдамлик ўта муҳимдир.

**Шухрат АБДУЛИМОВ,**  
*қ.х.ф.д., профессор,*  
**Феруза ҲАСАНОВА,**  
*қ.х.ф.н., профессор,*  
**Шарофиддин КАРИМОВ,**  
**Мусурмон ЗИЯТОВ,**  
*ПСУЕАИТИ.*

## ТАВСИЯ

**П**ахта териш машинасининг самарадорлиги, яъни пахта-ни кўп, тоза ва ерга тўкмай териши, кундалик ва мавсумий иш унумдорликлари, ҳосил йиғиштиришдаги харажатларнинг пасайиши, далаларнинг ҳосилдан тез бўшаши – ғўзани машинабоп қилиб парвариш-лашга бевосита боғлиқдир. МХ-1,8 русумли икки қаторли машина ёрдамида мавсум давомида 100-120 тонна ва ундан ошириб пахта теришга эришаётган Сирдарё ва Жиззах вилоятларидаги

механик-ҳайдовчиларнинг тажрибалири бунинг яққол исботидир.

Ќўза ўсимлигини машинабоп қилиб парвариш-лаш дегани, бу – ғўза қатор ораларига оби-тобида ишлов бе-

риш, экинларни тўғри суғориш ва ғўза тупларини табақалашган ҳолда чилпиш агротадбирларини сифатли бажаришдир.

1) қатор ораларида донатор тупроқ ҳосил қилинсин (тупроқнинг сув ва ҳаво ўтказувчанлик қобилияти ошиб, намлик узоқ сақланади, ғўза илдизи

яхши нафас олади ва ўсимлик авж олиб ўсади);

2) эгатлар чуқурлиги уларнинг ўртача қийматидан 4 см. га ортиқ ёки кам бўлиши мумкин, холос. Механизаторлар охириги култивацияда суғориш эгатларини қатор орасининг қоқ ўртасидан ва барча қаторларда бир хил чуқурликда олинишига алоҳида эътибор қаратишлари лозим.

Чунки пахта териш машинаси филдираклари терим пайтида айнан шу эгатларда юради. Эгатлар чуқурлиги ва кенлиги орасидаги фарқ катта бўлганда, пахта териш машинасининг

## ЌўЗАНИ МАШИНАБОП ҚИЛИБ ПАРВАРИШЛАШ



**Ќўза қатор ораларини култивация қилиш.** Ќўза қатор ораларига култиваторлар билан ишлов беришда куйидаги қоидаларга амал қилиш даркор:

фазовий тебраниб ҳаракатланиши туфайли терим аппаратининг иш тирқиши қатордан дам чап томонга, дам ўнг томонга силжиб туради. Бу ҳолат бир қисм ғўза тупларини ғилдираклар ва аппаратлар билан эзғиланишига, шохларни синиши ва кўсақларнинг тўкилишига, пастдаги чаноқ пахтасининг терилмай қолишига, юқоридагиларининг эса чала терилишига олиб келади;

3) охирги култивация пушта тепасида дўнгликлар ва ўлчами 5 см. дан катта кесаклар ҳосил бўлмайдиган тезликда ва чуқурликда бажарилсин. Акс ҳолда, улар пахта териш аппарати иш тирқишини кенгайтириб юборади, шпинделлар пастки тишларини тез ёйилиши ва ифлосланишига, демакки, терим тўлиқлигининг пасайишига сабабчи бўлади;

4) ясси кесувчи ва дискли пичоқлар ҳамда ўқёйсимон панжаларни қатор орасига шундай жойлаштириш керакки, бунда ишлов берилгандан кейин далада қолган бегона ўтлар сони ҳар 100 метрда 5 донадан ошмасин (бегона ўтлардан чиқадиган шира шпиндел тишларига ёпишиб, уларни чирклайди, тишларнинг активлигини пасайтиради, пахта чала терилади. Энг ёмони, машина бункеридаги пахтанинг ифлослиги ошиб, сифатига ва навига путур етади).

Пахта териш машиналарининг иш сифати далаларнинг тозаллигига ҳам боғлиқ. Бегона ўтлардан тоза далаларда машина бир ўтишда ғўза тупларидаги 90 фоиздан ортиқ юқори навли пахтани териб олади, ифлос далаларда эса бу кўрсаткич 50-60 фоиздан ошмайди, чунки кўп ҳосил чаноқларда қолиб кетади, унинг 15 фоизгача ерга тўкилади. Бегона ўтлар пахтани ифлослантиради, шпинделлар сатҳларини қаттиқ чиркинлашишига олиб келади. Булар пахта териш машинаси агротехник кўрсаткичлари ва иш унумдорлигининг барқарорлигини пасайтириб юборади. Шундай экан, култивация пайтида ғўза тупларининг тагида ва ҳимоя зонасида қолиб кетган бегона ўтлар қўл кучи ёрдамида батамом йўқотилиши шарт.

**Ғўзани суғориш.** Машина терими учун ажратилган пахта майдонларини шундай суғориш керакки, бунда сув барча эгатларда бир хил миқдорда жилдираб оқсин, эгатлар бир текис чуқурликда намлисин, пушталар нураб кетмасин.

Эгатларга меъёрдан ортиқча сув юборилса, эгат туби ва пушта сиртлари ювилиб кетади, эгатлар чуқурлашиб, пушталар бузилади. Машина бундай эгатлар бўйлаб ҳаракатланганда терим аппаратларининг ёнлама тебраниши туфайли ғўза тупларининг пастдаги пахталар чала терилади ёки умуман терилмай қолиб кетади. Пушталар бузилган жойларда аппарат пастки рамкаси куруқ тупроқни иш тирқиши олдига суриб, терилаётган пахтани ифлослантириб юборади.

Ғўзани тунда суғоришга алоҳида аҳамият бериш керак. Чунки тун пайтида сув буғланиб йўқолмайди, ўсимлик қониб сув ичади.

Ғўза томчилатиб суғорилса, эгат ва пушталарга зарар етмайди, сув сарфи кескин камаяди.

**Ғўза тупларини чилпиш.** Баъзи фермер хўжаликларида ғўза тупларини ўз вақтида сифатли қилиб чилпишга етарлича эътибор берилмаслиги туфайли, шохлар тепага ва ёнига тарвақайлаб кетади.

Ғўзанинг бош пояси ва ён шохлари учларини чилпишдан асосий мақсад – бу кўрақлар сони ва кўсақлар вазнини ошириш ҳамда ғўза тупларини машинабоп, яъни ихчам шаклга келтиришди.

Чилпиш ишларини майдондаги кўчат қалинлиги, ғўза нави ва ҳосил шохлари сонига қараб табақалаштирилган ҳолда қисқа муддатларда ўтказиш лозим.

Чилпилган ғўза тупларининг баландлиги 80-100 см. дан ошмаслиги зарур. Туплар бундан баланд бўлса, пахта териш машинасининг терим тўлиқлиги 3-5 фоизга камаяди. Туп қанчалик баланд бўлса, у терим аппарати ичига шунчалик эгилиб киради. Кўсақларнинг асосий қисми иш тирқишининг ўрта қисмига тўпланади, шохлар уларнинг сатҳини тўсиб қўяди, шпиндел тишлари чаноқдаги пахта палларини тўлиқ илиб ва тортиб ололмайди, пировардида машинанинг агротехник кўрсаткичларига путур етади.

Ғўза тупларининг ён шохлари ҳам чилпилиши шарт. Чунки тарвақайлаб ўсган ён шохлар кўсақларни аппарат иш тирқишидан эркин ўтишига халақит беради, тирқиш кенлиги ўрнатилганидан кенгайиб, шпинделларнинг пахта илгинириш қобилиятини пасайтиради. Ёнига ғовлаган туплар аппарат иш тирқиши ичида 22-36 мм

ўлчамларгача сиқилганда, уларнинг шохлари, кўрақлари ва кўсақлари бир боғлам “супурги” ҳолига келади. Бундай “супурги”нинг ташқарисидаги пахталаргина териб олинади, ичкаридагилари терилмасдан қолиб кетади.

Машина терими пайтида бош пояси ва ён шохлари чилпилган ғўза тупларининг баландлиги 80-100 см, эни 40-50 см атрофида бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Пахта пайкалида ётиб қолган ғўзалар умумий ғўза тупларининг 1,5 фоиздан ошмаслиги зарур. Бундай ғўзалар 10 фоизга етса, пахта териш машинасининг иш унуми пасаяди, ҳосил ерга кўп тўкилади.

Чилпиш ишлари қўлда бажарилганда бош поя ва ён шохларнинг ўсув нуқталарига чилпиб олинади. Юқориги ярусдаги ҳосил тугунчалари ва элементлари юлиниб кетмаслиги зарур.

Чилпиш РСНМ-4Б каби механизмлар воситасида ўтказилганда пичоқлар биринчи чилпишда ғўзанинг ривожига қараб 80-100 см баландликка ўрнатилади. Иккинчи чилпиш 7-10 кундан кейин, яъни биринчи чилпишдан қолиб кетган ғўзаларни ўсиб, ривожланишига қараб ўтказилади. Бунда пичоқларнинг қирқиш баландлиги биринчи ўтилгандагига нисбатан 3-5 см юқорироққа ўрнатилади.

Чилпиш биринчи галда ғўзалари баланд бўйли ва ғовлаган майдонларда ўтказилиши даркор.

Кимёвий препаратларни сепиш орқали чилпиш усулини ғўзаси бир меъёрда ўсган ва ривожланган пахта далаларида қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Чилпиш ишлари тўғри бажарилганда кўсақларнинг пишиб етилиши тезлашади, пахта ҳосилдорлиги ва тола сифати ортади, ғўза тупларига ихчам шакл берилиши ҳисобига пахта териш машиналарининг агротехник кўрсаткичлари яхшиланади.

Хулоса қилиб айтганда, ғўзани суғориш, қатор оралари тупроқларига ишлов бериш ва ғўза тупларини чилпишда агротехника қоидаларига оғишмай амал қилиш ғўзаларни машинабоп қилиб ўстириш ва пахта териш машиналарининг самарадорлигини оширишнинг бош омилidir.

**Мухаммадҷон ТОШБОЛТАЕВ,**  
т.ф.д., профессор,  
ҚХМИТИ.